

Titre inconnu (Paysage avec nuages roses)

Yves Tanguy (Parijs 1900 – 1955 Woodbury, VS)

Museum Boijmans Van Beuningen
Rotterdam

1928. Olieverf op doek, 81 x 65 cm
Gesigneerd en gedateerd, rechtsonder: *yves tanguy 28*
Herkomst: particuliere collectie (2007)

Aan de vooravond van de opening van de tentoonstelling *Vreemde dingen: Surrealisme en design* in Museum Boijmans Van Beuningen, is het op de valreep gelukt om genoeg geld bijeen te brengen voor de aankoop van een bijzonder schilderij van Yves Tanguy. Een surrealistisch getint galadiner leverde de laatste benodigde tonnen op om het werk *Paysage avec nuages roses* te kunnen verwerven. Dit is een unieke aankoop, niet alleen omdat de Franse meester in de omvangrijke collectie surrealisten van het Boijmans ontbrak, maar ook omdat zich in de Collectie Nederland geen enkel schilderij of tekening van Tanguy bevond. Het werk is gekocht met steun van verschillende particulieren en fondsen, waaronder de Vereniging Rembrandt.

Tanguy behoort tot de surrealisten van het eerste uur. In de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw maakte hij deel uit van de groep kunstenaars, schrijvers en dichters rondom André Breton, de initiator en drijvende kracht van de surrealistische beweging. In deze kring bewogen zich ook kunstenaars als Max Ernst, Joan Miró en Salvador Dalí. Maar in tegenstelling tot bijvoorbeeld Dalí of René Magritte, heeft Tanguy bij het grote publiek nooit veel bekendheid genoten. In Nederland – waar tot 1965 nauwelijks werk van surrealisten in openbare collecties aanwezig was – heeft men alleen incidenteel kennis kunnen nemen van zijn werk. Slechts drie keer waren er in ons land schilderijen van hem te zien. In 1938 en 1951 werd Tanguys werk getoond op groepstentoonstellingen in Amsterdam, en in 1957 waren twee schilderijen te zien in het Kröller-Müller Museum tijdens een expositie van kunstwerken uit de verzameling van het Belgische echtpaar Urvater.¹ Het grootste deel van zijn oeuvre bevindt zich in de Verenigde Staten, het land waar Tanguy in 1939 naar emigreerde en waar zijn reputatie als kunstenaar gevestigd werd. In Europa is zijn werk aanwezig in de collecties van met name Franse, Duitse, Zwitserse en Spaanse musea.

HET SURREALISME IN MUSEUM BOIJMANS VAN BEUNINGEN

Het nagenoeg ontbreken van het surrealisme in de Collectie Nederland was voor het Boijmans aanleiding om zich begin jaren zestig op deze stroming te gaan richten. Het museum had tot dan toe over het algemeen weinig oog gehad voor moderne kunst. De eerste directeur die systematisch aandacht ging besteden aan het verzamelen van moderne en hedendaagse kunst was J.C. Ebbinge Wubben. Hij richtte daartoe in 1963 een speciale afdeling op met Renilde Hammacher-van den Brande als hoofd-

conservator. Het was haar idee om het surrealisme tot een van de hoofdaccenten te maken, onder meer omdat de andere belangrijke kunststromingen van de eerste helft van de twintigste eeuw, zoals het kubisme en fauvisme, al in andere Nederlandse musea vertegenwoordigd waren. Renilde Hammacher wees ook op de verbinding met de collectie oude kunst. Museum Boijmans bezit als enige in Nederland een serie werken van Jheronimus Bosch, die met zijn bizarre, door fantasiewezens bevolkte voorstellingen een grote inspiratiebron was voor de surrealist.²

Er volgde onder Renilde Hammacher een intensief aankoop- en tentoonstellingsbeleid. Zo werden in de periode 1965-1968 drie doeken aangekocht van Ernst, Magritte en Giorgio de Chirico uit de al eerder genoemde collectie Urvater. Het museum had deze verzameling surrealistische en abstracte kunst – waaronder dus ook enkele werken van Tanguy – graag in haar geheel willen verwerven, maar dat is niet gelukt.³ Ongeveer tien jaar later werden twee groepen van in totaal twaalf meesterwerken van Salvador Dalí en René Magritte aangekocht uit de collectie van de Engelse mecenas Edward James. Bij haar afscheid van het museum in april 1978 merkte Hammacher op dat het Boijmans op het gebied van het surrealisme weliswaar een brede en mooie vertegenwoordiging had, maar dat er nog geen sprake was van een historische afronding. Zo was het haar niet gelukt een Tanguy (!) en een Masson te verwerven.⁴

In de daaropvolgende jaren tot op heden bleef het surrealisme een belangrijke focus van het museum. In de jaren tachtig lag wat betreft de collectie-uitbreiding de nadruk meer op objecten met een documentair karakter dan op kunstwerken. Belangrijke surrealistische tijdschriften als *La révolution surréaliste*, *Le surréalisme au service de la révolution* en *Minotaure*, met daarin essays, gedichten en illustraties, werden verworven. De laatste jaren groeide de wens de collectie weer uit te breiden met schilderijen. Toen het Boijmans werd benaderd om *Paysage avec nuages roses* aan te kopen uit een Parijse privéverzameling, deed zich een unieke kans voor om de verzameling te vervolmaken met een werk van een nog ontbrekende klassieke surrealist.

YVES TANGUY

Tanguy werd in 1900 in Parijs geboren. Zijn ouders waren Bretons en hij bracht zijn jeugd afwisselend in Parijs en Nantes (Bretagne) door. De gebeurtenis die bepalend is voor de rest van zijn leven – en waar iedere publicatie

over de kunstenaar uitvoerig aan memoreert – was zijn toevallige ‘ontmoeting’ met het schilderij *Le cerveau de l'enfant* (1914) van De Chirico in 1922. Hij zag het werk hangen in de etalage van Galerie Paul Guillaume in Parijs, toen hij er met de bus langs reed. Gegrepen door het raadselachtige karakter van de voorstelling, sprong hij uit de rijdende bus om het werk beter te bekijken. Vanaf dat moment stond zijn besluit vast: Tanguy, die autodidact was, wilde kunstenaar worden.

Het duurde nog tot 1925 voordat hij zijn eerste schreden op het kunstenaarspad zette. Maar toen kwam hij al snel in contact met Breton, bij wiens surrealistische beweging hij zich in datzelfde jaar aansloot, en waarbij hij jarenlang nauw betrokken was, zoals blijkt uit zijn medewerking aan manifesten, tijdschriften en tentoonstellingen. Aanvankelijk verliep zijn artistieke ontwikkeling langzaam. Zijn vroege figuratieve werken uit de periode tot 1926 doen door de diepe perspectieven en architecturale verstoringen nog sterk denken aan de lege Italiaanse pleinen die De Chirico tussen 1915 en 1918 schilderde. En zijn schilderijen uit 1926 worden veelal bevolkt door opstijgende en drijvende groteske, menselijke figuren, die in een naïeve stijl zijn uitgevoerd. De fantasiefiguren herinneren ook sterk aan het werk van Jheronimus Bosch, een van Tanguys favoriete schilders.⁵

In 1927 vond Tanguy met verbazingwekkende abruptheid zijn weg als kunstenaar. De voorstellingen die hij vanaf dat jaar schilderde werden steeds abstracter: de fantoomachtige menselijke figuren maakten plaats voor gefantaseerde vormen en objecten, die herinneren aan planten, (zee)dieren en spookachtige wezens. De periode van twee jaar die toen aanbrak, kan in stilistisch opzicht worden beschouwd als Tanguys eerste volwassen fase, waarin hij zijn eigen stijl vond. Hij richtte zich vanaf dat moment volledig op het surrealistische landschap, waarbij hij ook een typische compositorische formule ontwikkelde, die hij veelvuldig toepaste. Het uitgangspunt voor de meeste schilderijen is een staande rechthoek met een voorstelling van een fantasielandschap met een diepe voorgrond en een veelal hoge, ver weg gelegen horizon. De beschouwer heeft daarbij vaak het gevoel zowel van voren als van bovenaf tegen het landschap aan te kijken. Door het beeld zweven vaak mysterieuze vormen en objecten, alsof de zwaartekracht geen rol speelt.

PAYSAGE AVEC NUAGES ROSES

Paysage avec nuages roses uit 1928 is in veel opzichten een werk dat typisch is voor de periode 1927-1929. Het land-

schap is uitgevoerd in tonale kleuren en er zijn ameubachtige, organische vormen te zien. De golvende aarde, die wordt gesuggereerd door nevelachtige witte lijnen die worden herhaald in de wolkenluiers, komt vaker voor in schilderijen van Tanguy. En de heuvels doen denken aan duinen, een associatie die regelmatig opkomt bij het zien van zijn doeken. Ook het contrast tussen de twee scherpe verticale lijnen op de achtergrond en het door horizontale gedomineerde golvende landschap is niet ongebruike-

De hel
Jheronimus Bosch
Ca. 1514. Olieverf op
paneel, 69,5 x 38 cm
MUSEUM BOIJMANS VAN
BEUNINGEN, ROTTERDAM

De ark van Noach
Jheronimus Bosch
Ca. 1514. Olieverf op
paneel, 69,5 x 38 cm
MUSEUM BOIJMANS VAN
BEUNINGEN, ROTTERDAM

lijk. Vaak worden de verticalen in de compositie gevormd door druipsteenvormige kegels of menhir-achtige zuilen. Dergelijke elementen zijn terug te voeren op herinneringen uit zijn jeugd. Tanguy bracht vele zomervakanties door in Finistère, in het uiterste westen van Bretagne. Deze plek, die wordt gekenmerkt door megalieten, bizarre rotskusten, duinen en een verre horizon, geldt als een belangrijke bron voor zijn werk uit de late jaren twintig.

Een andere invloedrijke bron voor Tanguy destijds was het standaardwerk van Charles Richet over de parapsychologie, getiteld *Traité de métapsychique*. Richets beschrijvingen van bovennatuurlijke verschijnselen en dromen waren een inspiratie voor Tanguys beelden én hielpen hem bij het bedenken van titels voor zijn werken. De kunstenaar verzon samen met Breton een strategie waarbij ze uitspraken van patiënten of fragmenten van verhalen uit Richets boek uitzochten, die op één of andere wijze goed bij een bepaald schilderij pasten. Het leverde raadselachtige titels op als *Maman, Papa est blessé*, *L'Extinction des lumières inutiles* of *Avec mon ombre*. Ook *Paysage avec nuages roses*, dat in de literatuur met *Titre inconnu* wordt aangeduid, heeft zeer waarschijnlijk een aan Richets boek ontleende surreële titel gehad. Het meer beschrijvende 'landschap met roze wolken' is mogelijk door een van de vorige eigenaren bedacht.

Dit niet geheel te definiëren nachtelijke droomlandschap nadert door de precieze manier van schilderen en het illusionisme het werk van Dalí en Magritte, die hun droomwerelden met een fotografische gedetailleerdheid uitbeeldden. Maar het figuratieve aspect van hun werk ontbreekt bij Tanguy. *Paysage avec nuages roses* representeert de abstracte tak van het surrealisme, die door deze aankoop nu ook vertegenwoordigd is in het Boijmans. Daarmee is zowel een lacune in de collectie Boijmans als een lacune binnen de Collectie Nederland opgevuld ♦

Josien Beltman
Kunsthistorica

Noten

- 1 Werken van Tanguy waren te zien op de *Internationale tentoonstelling van het surrealisme*, Galerie Robert, Amsterdam in 1938; de groepstentoonstelling *Surrealisme en abstractie*. Een keuze uit de verzameling Peggy Guggenheim in het Stedelijk Museum in Amsterdam in 1951; tentoonstelling 'Collection Urvater' in het Kröller-Müller Museum in Otterlo, 1957. Zie Patrick Waldberg, *Yves Tanguy*, Brussel 1977, pp. 297, 306 en 310.
- 2 Renilde Hammacher-van den Brande, 'Commentaar', in *Kunst van de 20e eeuw*, cat. tent. Rotterdam (Museum Boijmans-van Beuningen) 1972, pp. 8-9. Zie over Hammacher-van den Brande ook Wim Beeren, 'Gesprek met Renilde Hammacher-van den

Brande', in *De collectie moderne kunst van Museum Boijmans-van Beuningen Rotterdam. Inventarisatie van schilderijen, sculpturen en voorwerpen, verworven van 1945 tot 1978*, cat. Rotterdam (Museum Boijmans-van Beuningen) 1978, pp. 19-22.

- 3 Hanneke de Man, 'De collectie surrealisme in Museum Boijmans Van Beuningen', in *Surrealisme uit de Collectie Nederland*, cat. tent. Rotterdam 1996 (Museum Boijmans Van Beuningen), p. 8.

4 Beeren 1978 (noot 2), p. 21.

- 5 Karin von Maur, Yves Tanguy oder 'Die Gewissheit des Niegesehenen', in *Yves Tanguy und der Surrealismus*, cat. tent. Stuttgart (Staatsgalerie) 2000, p. 18.